

# Duitsland Zuid

## Frankfurt • München • Zwarte Woud

In de omgeving van Berchtesgaden (Beieren)  
Danita Delimont/Getty Images



### De regio's van deze gids:

(zie de kaart aan de binnenzijde van het omslag)

- |  |          |
|--|----------|
| <b>1</b> München en het zuiden van Beieren | blz. 109 |
| <b>2</b> Noord-Beieren                     | blz. 205 |
| <b>3</b> Baden-Württemberg                 | blz. 255 |
| <b>4</b> Rijnland-Palts en Saarland        | blz. 369 |
| <b>5</b> Frankfurt en Zuid-Hessen          | blz. 427 |

# INHOUD



J. fuste Raga/age fotostock

## NIET TE MISSEN

Een keuze uit de mooiste plekjes ...6

## HOOGTEPUNTEN VAN MICHELIN

De mooiste reisherinneringen .....10

## REISPLANNER

Een keuze uit de mooiste routes...18

## DE REIS VOORBEREIDEN

### NAAR DUITSLAND

Met het vliegtuig.....	26
Met de trein.....	26
Over de weg.....	26

### VOOR HET VERTREK

Profiel van Duitsland .....	28
Klimaat .....	28
Informatie .....	28
Formaliteiten .....	29
Geld.....	30
Budget.....	30
Telefoneren .....	31
Overnachten .....	31
Uit eten .....	33

### DUITSLAND VAN A TOT Z

Rubrieken in alfabetische volgorde.....	34
--	----

### MET HET GEZIN

Bezienswaardigheden en activiteiten.....	42
---	----

### MEMO

Evenementen .....	44
Leestips.....	45

## MEER WETEN OVER DUITSLAND

### DUITSLAND VANDAAG

Economische reus.....	50
Uit balans .....	51
Een nieuwe uitdaging .....	53

### GESCHIEDENIS

Van de prehistorie tot het Oost- Frankische Rijk.....	56
Het middeleeuwse Duitsland.....	57
De dynastie van de Habsburgers. ....	59
Naar Duitse eenheid .....	63
Van het Duitse Rijk tot Weimar .....	64
Hitler en het Derde Dijk.....	66
Duitsland na 1945 .....	68
De belangrijkste data van de Duitse geschiedenis.....	70

### KUNST EN ARCHITECTUUR

Architectuur .....	71
ABC van de architectuur.....	78
Schilder- en beeldhouwkunst.....	82

### CULTUUR

Literatuur en filosofie .....	87
Muziek.....	91
Film .....	95

### ZUID-DUITSE LANDSCHAPPEN

De regio's .....	98
Beschermde natuurgebieden .....	100

### GASTRONOMIE

De Duitse keuken.....	101
Smullen in het zuiden .....	101
Volumineus bier .....	102
Wijnen .....	103

### FEESTEN EN FOLKLORE

Hoogtijdagen .....	104
Lederhosen .....	105

## STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

### 1 MÜNCHEN EN

#### HET ZUIDEN VAN BEIEREN

München .....	112
Augsburg.....	147
Klosterkerche Ottobeuren.....	152
Lindau im Bodensee .....	154
Deutsche Alpenstraße .....	158
De kastelen van Ludwig II van Beieren.....	170
Garmisch-Partenkirchen .....	176
Berchtesgaden.....	181
Passau.....	186
Burghausen.....	190
Landshut .....	193
Regensburg.....	195

### 2 NOORD-BEIEREN

Würzburg .....	206
Romantische Straße .....	215
Rothenburg .....	220
Neurenberg.....	226
Bamberg.....	238
Bayreuth .....	247

### 3 BADEN-WÜRTEMBERG

Freiburg im Breisgau.....	258
Het Zwarte Woud.....	266
Baden-Baden.....	277

**RAADPLEEG VOOR  
IEDERE PLAATS ONS  
ADRESBOEKJE** 

Badische Weinstraße .....	285
Europa-Park.....	301
Karlsruhe .....	305
Heidelberg.....	314
Mannheim.....	323
Bad Wimpfen .....	326
Schwäbisch Hall.....	329
Stuttgart .....	333
Tübingen.....	342
Ulm .....	349
Konstanz.....	356
Bodensee .....	362

### 4 RIJNLAND-PALTS EN SAARLAND

De Palts .....	372
Speyer.....	377
Saarbrücken .....	381
Idar-Oberstein.....	386
Trier.....	389
Moezeldal .....	397
Koblenz.....	403
Rijndal.....	409
Mainz .....	420

### 5 FRANKFURT EN ZUID-HESSEN

Frankfurt am Main .....	428
Wiesbaden.....	443
Darmstadt.....	448

<b>Register</b> .....	454
<b>Kaarten en plattegronden</b> .....	463

# NIET TE MISSEN

★★★ De reis waard

★★ Een omweg waard

★ Interessant



## Bodensee

Ook Duitsland heeft een Côte d'Azur: de oevers van de Bodensee, het grootste meer van het land.

U kunt hier watersport en aangename wandelingen afwisselen met een bezoek aan de bergen, wijngaarden en kastelen.

**Zie blz. 362.**



Blaine Harrington/age fotostock



## Zwarte Woud

Het Schwarzwald is een prachtige bergstreek met veel bos en keurig verzorgde dorpen. Een paradijs voor wandelaars en beschermd door twee nationale parken.

**Zie blz. 266.**

B. Merz/LOOKfoto/Getty Images



Florian Monheim/Bildarchiv Monheim/age fotostock



## Regensburg

Als u door deze mooie middeleeuwse stad in Beieren loopt, maakt u een reis terug in de tijd. Langs de oevers van de Donau lijkt het wel een ansichtkaart. Zie blz. 195.



## Kasteel Neuschwanstein

Dit extravagante sprookjespaleis van koning Ludwig II van Beieren pronkt op een feeërieke rostpunt. Zie blz. 170.



Zoonar/Wolfiser/Zoonar GmbH RM/age fotostock



Andrey Kravtsov/Stock



## Frankfurt

De bekendste worst ter wereld heeft zijn naam te danken aan de economische hoofdstad van Duitsland, waar u trouwens ook kunt genieten van een uitgebreid cultureel aanbod en van duizelingwekkende wolkenkrabbers. Zie blz. 428.

# HOOGTEPUNTEN VAN MICHELIN



## TOP 5 Kastelen

1. Neuschwanstein (blz. 170)
2. Bruchsal (blz. 308)
3. Burg Eltz (blz. 400)
4. Schleißheim (blz. 136)
5. Hohenzollern (blz. 347)



Burg Eltz  
J. Fuste Raga/age fotostock

♥ **Drink een flinke pint** in een Biergarten in München, in de schaduw van de kastanjabomen. Vooral op een warme dag kunt u hier heerlijk uitblazen en genieten van de Duitse levensstijl. *Prost!* **Zie blz. 143.**

♥ **Ontdek een nieuwe parel**, bij de poorten naar het Zwarte Woud, in Pforzheim. Het Schmuckmuseum bezit prachtige sieraden die sinds 1767 in de werkplaatsen in deze *Goldstadt* worden gemaakt. **Zie blz. 311.**

♥ **Duik in de Tweede Wereldoorlog** in het NS-Dokumentationszentrum in München, dat zonder enige terughoudendheid de rol van de

stad in de opkomst van Hitler belicht maar ook het heldhaftige verzet van de inwoners van München tegen de nazi's in beeld brengt. **Zie blz. 126.**

♥ **Bedwing de 768 treden** van de toren van de kathedraal van Ulm, de hoogste kerktoeren ter wereld. Boven hebt u een schitterend uitzicht over de stad en de Donau en in de verte ziet u de Alpen liggen. **Zie blz. 349.**

♥ **Ga een gastronomisch avontuur aan** in een café in de wijk Sachsenhausen in Frankfurt. Begin met *Handkäse mit Musik*, ofwel kaas in uiensaus. *Guten Appetit!* **Zie blz. 439.**



## München en omgeving

5 dagen



Zoanar/Horald Biebel/Zoanar GmbH RM/age fotostock

**Route:** 550 km van München naar de toppen van de Beierse Alpen.

### ● Dag 1 München

Flaneer door de binnenstad van München (**blz. 113**), gebruik de lunch op de Viktualienmarkt (**blz. 116**) en bezoek 's middags een van Pinakotheken (**blz. 123**).

*Let op: de musea van München zijn op maandag gesloten.*

### ● Dag 2 Augsburg-Füssen

Vertrek vroeg in de ochtend naar Augsburg (**blz. 147**). Rijd na de lunch verder naar Ottobeuren en

zijn fabuleuze barokkerk (**blz. 152**). Overnacht in Füssen (**blz. 161**).

### ● Dag 3 Kastelen van Ludwg II van Beieren

Een dagje 'Ludwig II van Beieren', met de kastelen Neuschwanstein (**blz. 170**) en Hohenschwangau (**blz. 172**). Bezoek 's middags de barokkerk van Wies (**blz. 162**) aan de Deutsche Alpenstraße en overnacht in de omgeving.

### ● Dag 4 In de Alpen

Bezoek het kasteel van Linderhof (**blz. 172**) en neem, bij helder weer, de gondelbaan naar de top van de Zugspitze. Overnacht in Garmisch-Partenkirchen, niet zonder het stadje bezocht te hebben (**blz. 176**).

### ● Dag 5 Chiemsee-München

Neem in kasteel Herrenchiemsee (**blz. 174**), midden in de Chiemsee, afscheid van Ludwig II en keer 's avonds terug naar München.



Het kasteel van Linderhof  
Hoffmann Photography/age fotostock



## Langs de Rijn, van Koblenz naar Karlsruhe

5 dagen



Alamy/Herms.fr

**Route:** 250 km langs de Rijn, de mystieke rivier van Duitsland.



### ● Dag 1 Koblenz

Trek een dag uit voor een bezoek aan Koblenz (**blz. 403**), gelegen op het punt waar de Moezel in de Rijn uitmondt.

### ● Dag 2 Koblenz-Bingen

Volg vanaf Koblenz de Rijn stroomopwaarts naar Bingen (**blz. 414**). Mis onderweg niet het kasteel van Rheinfels en de legendarische rots van de Loreley. Overnacht in Mainz.

### ● Dag 3 Mainz-Wiesbaden

Bezoek Mainz, de stad van Gutenberg (**blz. 420**), en vervolgens Wiesbaden, de stad van de keizerlijke baden (**blz. 443**).

*Tip: plan uw bezoek aan Mainz tijdens carnaval, maar u zult niet de enige zijn!*

### ● Dag 4 Worms-Karlsruhe

Na een ochtendbezoek aan Worms en de Dom St Peter (**blz. 372**) rijd u naar Speyer en zijn prachtige

romaanse kathedraal (**blz. 377**). Overnacht in Karlsruhe.

### ● Dag 5 Karlsruhe

Bezoek de Staatliche Kunsthalle in het kasteel en het kleine Museum beim Markt, gewijd aan decoratieve kunst, vooral Jugendstil (**blz. 305**).



Mainz  
Manfred Gottschalk/Getty Images

## BOOTTOCHTEN

---

De grote rivieren – Rijn, Main, Moezel en Donau – zijn ideaal voor een boottocht van een dag of langer. Er kunnen ook boten worden gehuurd om over de kanalen te varen. In sommige gevallen is er geen vaarbewijs vereist en volstaat de *Charterschein* die door de verhuurder wordt verstrekt.

Zie blz. 28-29 voor reisorganisaties.

## ELEKTRICITEIT

---

Het voltage is hetzelfde als in Nederland en België: 220 V. De stopcontacten zijn van het uniforme Europese type.

## FEESTDAGEN

---

**1 januari** – Nieuwjaarsdag.

**6 januari** – Driekoningen: alleen in Baden-Württemberg, Beieren en Saksen-Anhalt.

**Goede Vrijdag**

**Paasmaandag**

**1 mei** – Dag van de Arbeid.

**Hemelvaartsdag**

**Pinkstermaandag**

**7 juni** – Sacramentsdag, alleen in Baden-Württemberg, Beieren, Hessen, Rijnland-Palts en het Saarland.

**15 augustus** – Maria-Hemelvaart, alleen in het Saarland en de katholieke streken van Beieren.

**3 oktober** – Nationale feestdag.

**31 oktober** – Hervormingsdag, in Baden-Württemberg zijn de scholen die dag dicht.

**1 november** – Allerheiligen, alleen in Baden-Württemberg, Beieren, Rijnland-Palts en het Saarland.


**25 en 26 december** – Kerstmis.

## FIETSEN

---

De fiets is een handig vervoermiddel om sommige Duitse streken te verkennen. Een van de bekendste fietsroutes loopt over een afstand van 600 km langs de Donau vanaf


Donaueschingen in het Zwarte Woud naar Passau in Beieren.

 Op de website van het Duits Verkeersbureau ([www.germany.travel.nl](http://www.germany.travel.nl)) zijn een interactieve kaart en een brochure (in het Engels) met ruim 60 fietsroutes te vinden.

## FOOIEN

---

Omdat de service doorgaans niet in de prijs is inbegrepen, worden in Duitsland flinke fooien gegeven: ongeveer 10 procent van het af te rekenen bedrag, tot 15 procent voor wie zeer tevreden is.

 De fooi wordt bij het afrekenen rechtstreeks aan het personeel gegeven en niet op de tafel achtergelaten.

## GEZONDHEID


---


### Apotheken

Voor onschuldige kwaaltjes kunnen medicijnen worden verkregen bij de apotheek, aangegeven met de rode A van *Apotheke*. Als de apotheek gesloten is, zijn de adressen van dienstdoende artsen en apotheken op de deur aangeplakt.

### Artsen en ziekenhuizen

Artsen houden doorgaans spreekuur van 8.00 tot 12.00 u en van 16.00 tot 18.00 u, behalve op woensdag, zaterdag en zondag. Neem buiten de spreekuren contact op met de *Ärztlicher Bereitschaftsdienst* (artsenpost) via ☎ 116 117.

 Europese ziekteverzekeringskaart (EHIC) is noodzakelijk. Vaak is uw zorgpas tevens een EHIC-kaart.

 'Voor het vertrek', rubriek 'ziektekostenverzekering' (blz. 30).

## INTERNET

---

In de steden zijn internetcafés meestal in de buurt van de stations te vinden. In bepaalde openbare gebouwen en hotels is er wifi, zodat u met uw laptop toegang tot internet hebt.

## KUUROORDEN

---

Met 350 kuuroorden die een lange traditie kennen, is Duitsland een ideale bestemming voor wie via de weldaden van warm water op zoek is naar welzijn en herstel. Zestig geneeskragtige bronnen vormen ook een van de troeven van het 'gezondheidspatrimonium' van het land. De meeste instellingen zijn gerenoveerd of pas geopend, want wellness en kuren zijn zeer in de mode. Beieren en Baden-Württemberg zijn de voornaamste streken voor dit type verblijf.

**Zie ook:** [www.germany.travel/nl/](http://www.germany.travel/nl/) waarop alle kuuroorden worden vermeld, evenals enkele arrangementen.

## MAALTIJDEN

---

Bij het, tamelijk uitgebreide, *Frühstück* (ontbijt) worden vleeswaren en kaas gegeten.

Het *Mittagessen* (lunch) begint meestal met soep, gevolgd door een hoofdgerecht met vlees of vis en steevast een portie rauwkost (groene sla, komkommer, geraspte kool). Vrijwel overal zijn *Imbisse* te vinden. In deze fastfoodrestaurants is onder andere de traditionele

**Bratwurst** verkrijgbaar, waarbij een aardappelsalade en *Bier vom Faß* (tapbier) goed smaken.

In de loop van de middag kan gebak worden gegeten in een van de talloze tearooms met hun ruime assortiment: **Schwarzwälder Kirschtorte**, **Käsekuchen**, vruchtentaarten en de beroemde **Strudel**, krokant bladerdeeg gevuld met fruit. De koffie wordt meestal met room opgediend (*Kaffeessahne*).

Het *Abendessen* (avondeten) is meestal een warme maaltijd, maar kan ook bestaan uit een assortiment **Aufschnitt** (koude vleeswaren) en kazen met allerlei soorten brood.

🌿 'Meer weten over Duitsland', hoofdstuk 'Gastronomie' (blz. 101).

## Gewoonten

Bij maaltijden is, net als in het verdere dagelijkse leven in Duitsland, stiptheid gebruikelijk.

Op de menu's worden allergene ingrediënten benoemd en op de kaart van vrijwel elk restaurant in het land staat ten minste een vegetarisch gerecht.

In Duitsland wordt in restaurants geen leidingwater geschonken; als u water zonder prik wilt bestellen, moet u om '*stilles Wasser*' vragen, want anders kunt u er zeker van zijn dat u een fles koolzuurhoudend water krijgt, tenzij men zo vriendelijk is u te vragen '*Mit oder ohne Kohlendioxid?*' (met of zonder prik). Als Duitsers een toost uitbrengen, klinken ze met hun glazen terwijl ze elkaar in de ogen kijken, gevolgd door de alom gebruikte spreuk: '*Prost*' of '*Zum Wohl*'. En als ze gaan eten, zeggen onze oosterburen *Guten Appetit!*

## MEDIA

---

De Duitse deelstaten (*Länder*) zijn onafhankelijk op het gebied van cultuur, radio en televisie. Enkele regionale dagbladen spelen zelfs een toonaangevende rol.

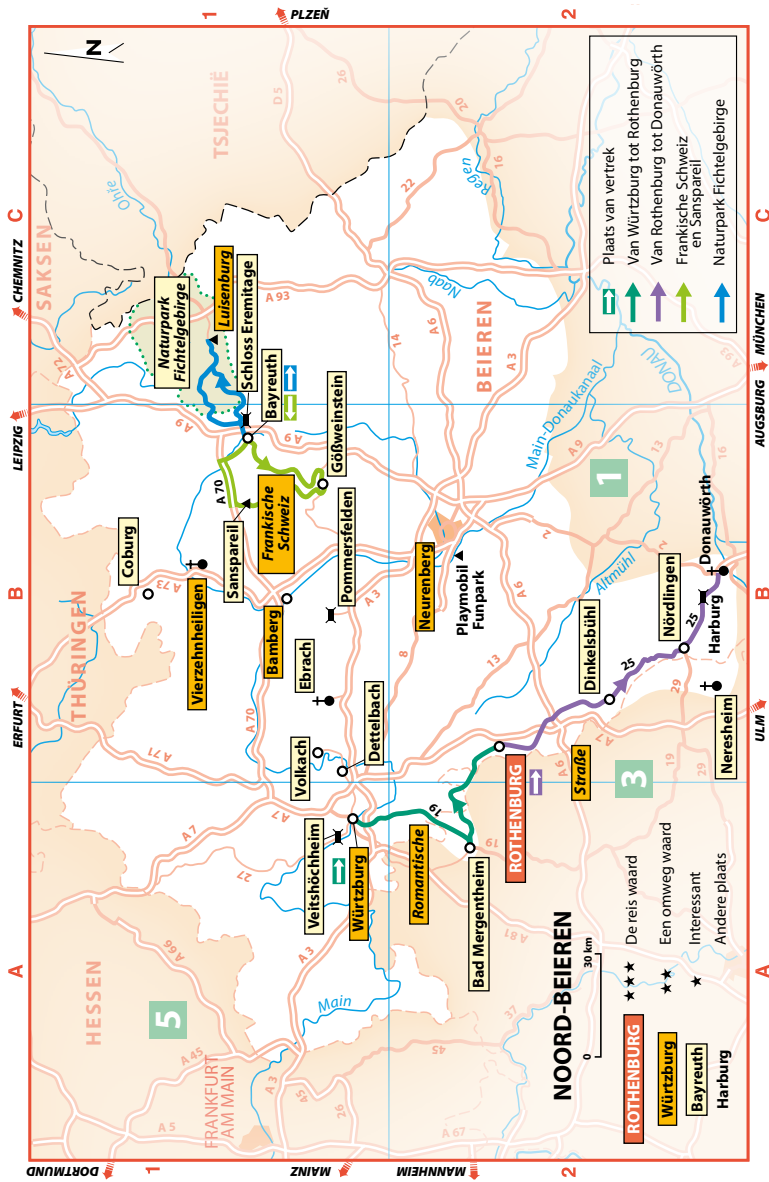
## Pers

De *Süddeutsche Zeitung* (München) en de vrij conservatieve *Frankfurter Allgemeine* worden in het hele land gelezen. Tot de landelijke dagbladen behoren *Die Welt* en het sensatieblad *Bild* met een oplage van bijna drie miljoen exemplaren. *Focus*, *Der Spiegel* en *Die Zeit* zijn uitstekende weekbladen, terwijl de *Stern* en de *Bunte* eerder tot de schandaalpers worden gerekend.

## Televisie

De Duitse publieke televisie neemt een vooraanstaande plaats in met ruim twaalf landelijke kanalen (waaronder ARD en ZDF), acht regionale zenders, zoals de Bayerischer Rundfunk (BR) in München, en drie

## NOORD-BEIEREN



# Noord-Beieren **2**

Michelinkaart 546 – Beieren

▶ WÜRZBURG★★	206
▶ ROMANTISCHE STRAË★★ EN RONDRITTEN	215
▶ ROTHENBURG OB DER TAUBER★★★	220
▶ NEURENBERG★★	226
▶ BAMBERG★★★	238
▶ BAYREUTH★ EN RONDRITTEN	247

# Würzburg



124.219 inwoners – Beieren

Wie vanaf de Festung Marienberg op de oostelijke oever van de Main naar de oude brug en de klokkentorens van Würzburg kijkt, kan zich nauwelijks voorstellen dat een groot deel van deze stad aan het einde van de Tweede Wereldoorlog met de grond gelijk gemaakt werd. Het vroegere uiterlijk, dat mede te danken was aan drie prins-bisschoppen van de familie Schönborn (18de eeuw), is nog herkenbaar in de barokkerken en de Residenz, die op de Werelderfgoedlijst van Unesco staat. In de gerenommeerde universiteit van Würzburg werden in 1895 de röntgenstralen ontdekt. De 35.000 studenten geven de stad een bijzonder levendige sfeer.



## ADRESBOEKJE: BLZ. 213

Overnachten, uit eten, winkelen, sport en ontspanning enz.

### INLICHTINGEN

**Toeristenbureau** – Falkenhaus am Markt - ☎ 0931 37 23 98 - [www.wuerzburg.de](http://www.wuerzburg.de) - jan.-maart: ma-za 10.00-17.00 u; april, nov. en dec.: ma-vr 10.00-18.00, za 10.00-14.00 u; mei-okt.: ma-vr 10.00-18.00, za, zo, feestd. 10.00-14.00 u.

### LIGGING

Regiokaart A1 (blz. 204)

Würzburg ligt 116 km ten oosten van Frankfurt.

### AANRADERS

De Residenz, de Hofkeller, Festung Marienberg en het uitzicht over de stad, de Frankische wijnen.

### PLANNING

Een dag voor de stad en de citadel als u de beschreven wandeling loopt.

## Wandelen

### ★★ ALTSTADT EN FESTUNG MARIENBERG *Plattegrond II* (blz. 211)

 Route in groen aangegeven op plattegrond II (blz. 211). De wandeling begint op de Residenzplatz, bij het indrukwekkendste gebouw van Würzburg.

### ★★ Residenz D1-2

Residenzplatz 2 - ☎ 0931 355 170 - [www.residenz-wuerzburg.de](http://www.residenz-wuerzburg.de) - rondleidingen (1 uur) april-okt.: dag. 9.00-18.00 u; nov.-maart: dag. 10.00-16.30 u - rondleiding in het Engels dag. om 11.00, 13.30, 15.00 u (april-okt. ook om 16.30 u) - gesl. 1 jan., Vastenavond, 24-25 en 31 dec. - € 7,50.

De Residenz wordt beschouwd als een van de belangrijkste hoogtepunten van de Duitse barok. Het pand werd tussen 1720 en 1744 gebouwd door de geniale architect **Balthasar Neumann** als verblijf voor de bisschoppen, die tot dan toe in de Festung Marienberg hadden gewoond.

★★ **Palast** – Het monumentale **trappenhuis**★★, een geniaal ontwerp van Neumann, beslaat de hele noordkant van de vestibule. Het gigantische **fresco**★★ (600 m<sup>2</sup>) op het dakgewelf is van de hand van de Venetiaanse schilder **Tiepolo**



Het oude centrum van Würzburg  
*imageBROKER/hemis.fr*

(1752-1753) en stelt een eerbetoon van de vier (destijds bekende) continenten aan prins-bisschop von Greiffenclau voor (zie *kader hieronder*).

**Bovenverdieping** – Het schitterende **stucwerk** in de Weiße Saal (*witte zaal, tussen het trappenhuis en de Kaisersaal*) is van de hand van de Italiaan Antonio Bossi. De schitterende ovale **Kaisersaal** is ook getooid met **fresco's van Tiepolo**. De delen in reliëf (kroonlijsten, beeldhouwwerk, stucwerk) gaan bewonderenswaardig goed samen met de als trompe-l'œil geschilderde uitbeeldingen van bouwelementen, die volgens de smaak van de barok werden aangebracht. De rondleiding voert verder door de **Paradezimmer** (pronkkamers), die compleet met rococo pracht en praal zijn gerestaureerd.

Napoleon en zijn echtgenote Marie-Louise (de hertog van Würzburg was haar oom) sliepen in 1812 in de **slaapkamer**. Het museum bezit ook een **schilderijen-kabinet** met fraai Italiaans werk uit de 17de en 18de eeuw. Hoogtepunten zijn *Amor en Psyche* van Antonio Bellucci, *vedute* (Venetiaanse stadsgezichten) van Antonio Canaletto en werk uit de school van Veronese.

2

### HET MEESTERWERK VAN DE RESIDENZ

Prins-bisschop Carl Philipp von Greiffenclau gaf de opdracht voor de schilderijen in de Residenz eerst aan een Milanese kunstenaar, maar die was zo slecht dat Von Greiffenclau besloot meteen de beste frescoschilder van die tijd te vragen: **Giambattista Tiepolo**. De kunstenaar en zijn twee zoons werden in 1750 met alle eergardevolgen ontvangen. De beloning van 10.000 florijnen was circa drie keer zo veel als Tiepolo in Venetië verdiende. Tijdens zijn verblijf in Würzburg, dat nog geen drie jaar duurde, schilderde de Italiaan de fresco's van de Kaisersaal en het trappenhuis, alsmede twee retabels voor de Hofkirche en nog één voor de abdij van Schwarzach (de laatste bevindt zich nu in de Alte Pinakothek van München). Tiepolo had 210 dagen nodig om het gigantische **fresco** (32 x 19 m) boven de statige trap in de Residenz te voltooien. Het werk wordt gekenmerkt door een overvloed aan figuren, allegorieën en putti, waarmee Tiepolo een theater van de wereld maakte.



**Hofkirche**★ – Met dit gebouw toont architect Balthasar Neumann opnieuw zijn originaliteit. De krachtige gebogen lijnen van de ribben die het gewelf dragen en de lijn van de balustrade boven het hoofdaltaar vormen een complex en oogstrelend geheel. De vele marmersoorten, de verguldsels die op het lagere niveau nog discreet, maar op het plafond alomtegenwoordig zijn en de warme kleuren van de fresco's van hofschilder Rudolf Byss vormen een geheel van rijke kleuren en contrasten. Boven de zijaltaren zijn nog twee werken van **Tiepolo** te zien, *Maria-Hemelvaart* en *Val van de engelen*.

★ **Hofkeller** – *Alleen met rondleiding (1 uur, in het Duits) - maart-dec.: vr 16.30, 17.30 u, za 10.00-12.00, 14.00-17.00 u (start elk uur), zo 10.00-12.00, 14.00-16.00 u (start elk uur) - rest v.h. jaar gesl. - € 8.* Würzburg is de hoofdstad van de beroemde Frankische wijnen en beroemt zich terecht op het feit dat het de enige wijnkelder ter wereld heeft waar nog steeds wijn wordt gemaakt. De Residenz staat niet voor niets op de Werelderfgoedlijst van Unesco. De rondleiding bij kaarslicht voert door de 18de-eeuwse stenen gewelven, waar elk jaar 1,5 miljoen liter wijn wordt geproduceerd. Lokale curiositeit: de wijnkelder is in bezit van de Beierse overheid en de wijnmakers zijn dus ambtenaren!

★ **Hofgarten** – In het oosten van het park zijn van de oude bastions terrassen gemaakt waarop de glooiende **tuinen** zijn aangelegd. Hiervandaan is de hele gevel van de Residenz (167 m) te zien. Het stucwerk is van de hand van Johann Peter Wagner.



★ **Martin-von-Wagner-Museum** (het museum van de Residenz) – *Ingang naast de kapel in de zuidvleugel* - ☎ 0931 318 22 83 - [www.martinvonwagner-museum.com](http://www.martinvonwagner-museum.com) - ♿ - *galerie: di-za 10.00-13.30 u - Antikensammlung: di-za 13.30-17.00 u - Graphische Sammlung: di, do 16.00-18.00 u - gratis*. In de **Galerie**★ (2de verdieping) wordt Duitse en Europese kunst uit de 14de tot de 20ste eeuw getoond. Zeer interessant zijn de altaarstukken van de meesters van Würzburg, uit de 14de tot 16de eeuw, en de Frankische beeldhouwwerken, vooral die van Riemenschneider. De **Antikensammlung** (3de verdieping) omvat een interessante serie beschilderde **Griekse vazen**★★ (vooral uit de 6de-4de eeuw v.C.), marmeren Griekse en Romeinse beelden, maar ook antieke Etruskische objecten en voorwerpen uit het Nabije Oosten en Egypte. Het tekeningen- en prentenkabinet is minstens even interessant als de kabinetten in Berlijn en München: naast 11.000 tekeningen en 14.000 gravures kunt u hier een belangrijke collectie werken van de Italiaanse schilder en etser Federico Barocci (1528-1612) bewonderen.

🚌 Van april tot oktober rijdt er een **pendelbus** van de Residenz naar de Festung Marienberg; deze bus 9 vertrekt vanaf de Residenzplatz. Als u liever loopt, volg dan de Hofstrasse tot aan de dom.

### St. Kiliansdom CD1-2

☎ 0931 386 62 900 - [www.dom-wuerzburg.de](http://www.dom-wuerzburg.de) - 8.00-19.00, zo, feestd. 8.00-20.00. Deze kathedraal stamt uit de 11de en 12de eeuw en was ooit een van de grootste romaanse kerken van Duitsland. Net als bijna de hele stad werd hij in de Tweede Wereldoorlog door bombardementen verwoest, maar al in 1945 werd dit meesterwerk van de Duitse architectuur in zijn oorspronkelijke vorm herbouwd. De tijdens de oorlog uit voorzorg veilig weggeborgen kunstwerken hebben het rampzalige bombardement van 16 maart 1945 gelukkig ook overleefd (zie het Rathaus, blz. 210).

Het interieur draagt het stempel van tien eeuwen geschiedenis: het barokke stucwerk in het koor contrasteert met het romaanse schip, terwijl het moderne **apostelenaltaar** (*rechts in het dwarsschip*) in 1967 door H. Weber werd ontworpen om de drie **zandstenen beelden**★ van **Riemenschneider** te dragen (1502-1506). De **grafmonumenten van de prins-bisschoppen**★ (12de-17de eeuw) rusten tegen de pijlers van het schip. De monumenten bij de 7de en de 8ste pilaar (*links*) zijn van Riemenschneider (*Rudolf von Scherenberg* en *Lorenz von Bibra*). De crypte (*toegankelijk via het linker dwarsschip*) herbergt de tombe (13de eeuw) van de stichter van de kerk, aartsbisschop Bruno. De **Schönbornkapelle**, in het linkertransept, werd in 1721-1736 gebouwd door Balthasar Neumann en architect Maximilian von Welsch en bevat de graven van de prins-bisschoppen van het geslacht Schönborn. Rechts naast de dom ligt de gotische **klooster-gang** (15de eeuw), waar u de kerkschat kunt bezichtigen.

### DE MEESTER VAN WÜRZBURG

Zo luidt de bijnaam van de grote beeldhouwer van de flamboyante gotiek, **Tilman Riemenschneider** (1460-1531). Hij vestigde zich in 1483 in Würzburg en was er van 1520 tot 1521 burgemeester. Zijn beeldhouwwerk is nooit puur decoratief omdat de personages alle aandacht naar zich toetrekken. De gezichten, handen en kleding staan ten dienste van de expressie en de emotie: vaak een enigszins melancholieke ernst. De altaarstukken van Creglingen en Rothenburg, de beelden in het Mainfränkisches Museum te Würzburg en de graftombe van Hendrik II in de dom van Bamberg behoren tot de grootste kunstschaten van de regio Franken.

### Museum am Dom C1

Kiliansplatz - ☎ 0931 38 66 56 00 - [www.museum-am-dom.de](http://www.museum-am-dom.de) - april-okt.: di-zo 10.00-18.00 u; nov.-maart 10.00-17.00 u - € 3,50.

Dit museum toont vooral werk van moderne kunstenaars (Joseph Beuys, Otto Dix), maar ook, verrassende tegenstelling, enkele werken van kunstenaars uit de romaanse, gotische en barokke periode (T. Riemenschneider, Georg Anton Urlaub). *Sla bij het verlaten van het museum rechts af en loop door de smalle overdekte passage naar de grote Domstraße. Neem vervolgens rechts de Kürschnerhof.*

### Neumünsterkirche C1

[www.neuemuenster-wuerzburg.de](http://www.neuemuenster-wuerzburg.de) - dag. 6.00-18.30 u (zo vanaf 8.00 u).

De indrukwekkende **westgevel** (1710-1716) in barokstijl wordt toegeschreven aan Johann Dientzenhofer. Het interieur is begin 18de eeuw gewijzigd en alleen het **gewelfde plafond** is gekleurd. In de nissen onder de koepel staan een *Maria met het kind* van Riemenschneider en een merkwaardig Christusbeeld met voor de borst gekruiste armen (14de eeuw). De westelijke crypte bevat het **graf van de H. Chilianus**, missionaris en beschermheilige van de Franken, die in 689 in Würzburg is gedood. Het rijkversierde interieur omvat nog meer beeldhouwwerk van Riemenschneider: een Madonna en de grafsteen van de erudiete abt Trithemius. In het Lusamgärtchen (Lusamtuintje), links van het koor, zou de in 1231 gestorven minnezanger Walther von der Vogelweide begraven liggen. De traditie wil dat mensen met liefdesverdriet een boekje op zijn graf leggen en getuige de bloemen die er liggen, is die traditie nog altijd actueel! *Loop verder over het Kürschnerhof naar de Marktplatz aan de linkerkant.*

### Falkenhaus C1

Voordat u bij de kerk komt, passeert u het rijkste huis van de stad, waar nu het toeristenbureau gevestigd is. De rococogevel uit 1752 is een reconstructie. *Steek de Marktplatz over en volg de Schustergasse; ga aan het eind rechts de Domstraße in.*

### Rathaus C1

Oorspronkelijk zetelde in dit 13de-eeuwse gebouw een beheerder van de bisschop, maar in 1316 werd het als stadhuis in gebruik genomen. De Wenzelsaal is een van de mooiste zalen voor seculier gebruik uit de Duitse hoge middeleeuwen. Een kleine **expositieruimte** (9.00-20.00 u) herinnert aan het **bombardement van 16 maart 1945**. Omdat Würzburg geen oorlogsindustrie had, dacht de stad gespaard te kunnen blijven. Maar bij een van de laatste grote bombardementen van de Tweede Wereldoorlog was het raak. Op 16 maart 1945 viel tussen 21.25 en 21.42 u 1207 ton aan brandbommen op de oude stad, wat 5000 burgers het leven kostte. Een maquette illustreert de omvang van de ramp: meer dan 21.000 huizen en 35 kerken werden verwoest; de ravage was zo groot dat de autoriteiten het in eerste instantie zo wilden laten, als een herinnering aan het drama voor toekomstige generaties. Uiteindelijk werd Würzburg toch herbouwd. Elk jaar luiden de kerken in de stad precies op het moment van het bombardement hun klokken. Würzburg vergeet het drama niet.

Loop naar de binnenplaats waar in de zomer een terras is van brasserie Ratskeller. Het rode pand *Roter Bau* (westzijde) is een voorbeeld van laatrenaissancistische architectuur (1659). De fontein Vierröhrenbrunnen in barokstijl dateert uit 1765. *Loop rechtdoor tot aan de brug.*

### ★ Alte Mainbrücke C2

De Oude Brug over de Main werd tussen 1473 en 1543 gebouwd en rond 1730 verrijkt met twaalf monumentale zandstenen beelden van heiligen.



Vanaf de brug is de voor de stad karakteristieke **Alter Kranen** (oude kraan) op de oever van de Main goed te zien. Franz Ignaz, zoon van Balthasar Neumann, was omstreeks 1770 verantwoordelijk voor de bouw. De kraan werd na het bombardement van 16 maart 1945 gebruikt om de puinhopen af te graven.

*Aan het eind van de brug is de kortste weg naar de vesting (recht door) met pijlen aangegeven. Naar links kunt u ook een andere route nemen, door de wijngaarden op de hellingen van de vesting (Weinwanderweg). Deze aangename wandeling (ongeveer 30 min.) biedt fraaie vergezichten, vooral op de kapel.*

### ★ Festung Marienberg Plattegrond I A2 (blz. 208)

☎ 0931 35 51 70 - [www.schloesser.bayern.de](http://www.schloesser.bayern.de) - april-okt.: dag, 9.00-18.00 u; nov.-maart: dag, 10.00-16.00 u - gesl. 1 jan., 24-25 en 31 dec.

Van 1253 tot 1719 resideerden de prins-bisschoppen in deze citadel hoog op de linkeroever van de Main. Het middeleeuwse kasteel (begin 13de eeuw) werd onder Julius Echter rond 1600 in renaissancestijl verbouwd. Onder de bisschoppen van Schönborn werd Marienberg een vesting van het Heilige Roomse Rijk (vanaf 1650). Op de rechthoekige binnenplaats kunt u een ronde donjon (13de eeuw), een put in renaissancestijl (104 m diep) en de **ronde Marienkirche** bewonderen. Die kapel met een koepel met barok stucwerk werd reeds in

<b>Vertaling</b>	Sylvia Birnie, Peter Hooghiemstra, Frans Lueb, Karin Snoep, Marian van der Ster
<b>Eindredactie</b>	Jaap Verschoor
<b>Opmaak</b>	Asterisk*, Amsterdam
<b>Omslagfoto</b>	Shutterstock/canadastock
<b>Oorspronkelijke titel</b>	Allemagne du Sud
<b>Oorspronkelijke uitgever</b>	Michelin, Parijs
<b>Uitgevers</b>	Philippe Orain (Michelin, Parijs) Lieven Defour (Lannoo, Tielt) Hélène Payelle, Emmanuelle Souty
<b>Eindredactie</b>	Serge Guillot, Guylaine Idoux, Delphine Berbigier, Mo Boukhelif, Jocelyn Bouraly, Mélanie Cornière, Aude Flicoteaux, Annabelle Georgen, Laurent Gontier, Anne-Claire Juramie, Philippe Longin, Elise Pinsolle, Christian Rault, Marie Ruat, Thomas Scheufler, Mathieu Simonin, Philippe Vouillon, Mireille Voerste, François Zaninotto, Holger Zimmermann
<b>Redactie</b>	
<b>Grafisch ontwerp</b>	Christelle Le Déan, Sandro Borel
<b>Omslagontwerp</b>	Keppie&Keppie, Varsenare
<b>Cartografie</b>	Anamaria-Elena Dragomir, Évelyne Girard, Thierry Lemasson, Cristian-Mihnea Popa Stadsplattegronden: © MICHELIN en © 2006-2015 TomTom. All rights reserved. GeoBasis-DE/Geobasis NRW 2015
<b>Met dank aan</b>	Till Palme en het nationaal Duits bureau voor toerisme, Maria Gaspar (beeldredactie)

© Michelin

© Cartografie: Michelin

© Nederlandse tekst: Uitgeverij Lannoo, nv, Tielt, 2018

Het redactieteam heeft de grootste zorg besteed aan de samenstelling en de controle van deze gids. Maar omdat de gegevens voortdurend gewijzigd worden, moet de praktische informatie (prijzen, adressen, bezoeken, telefoonnummers, bezienswaardigheden, internetadressen) worden beschouwd als een aanwijzing. Het is dan ook best mogelijk dat bepaalde info bij het verschijnen van deze gids niet helemaal correct of volledig is. Wij kunnen daar niet verantwoordelijk voor worden gesteld.

Deze gids bestaat voor en door u; u bewijst ons dan ook een grote dienst door eventuele tekortkomingen of vergissingen te melden. Aarzel niet om ons uw opmerkingen en suggesties over de inhoud van deze gids mee te delen. Bij een eerstvolgende bijgewerkte editie zullen wij daar rekening mee houden.

#### Contactadres

De Groene Reisgids  
Uitgeverij Lannoo  
Kasteelstraat 97  
B-8700 Tielt  
degroenereisgids@lannoo.be

De Groene Reisgids  
Uitgeverij Terra Lannoo bv  
Papiermolen 14-24  
NL-3994 DK Houten  
degroenereisgids@terralannoo.nl

[www.lannoo.com](http://www.lannoo.com)

D/2017/45/567 - NUR 512  
ISBN 978 94 014 3959 6

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.